

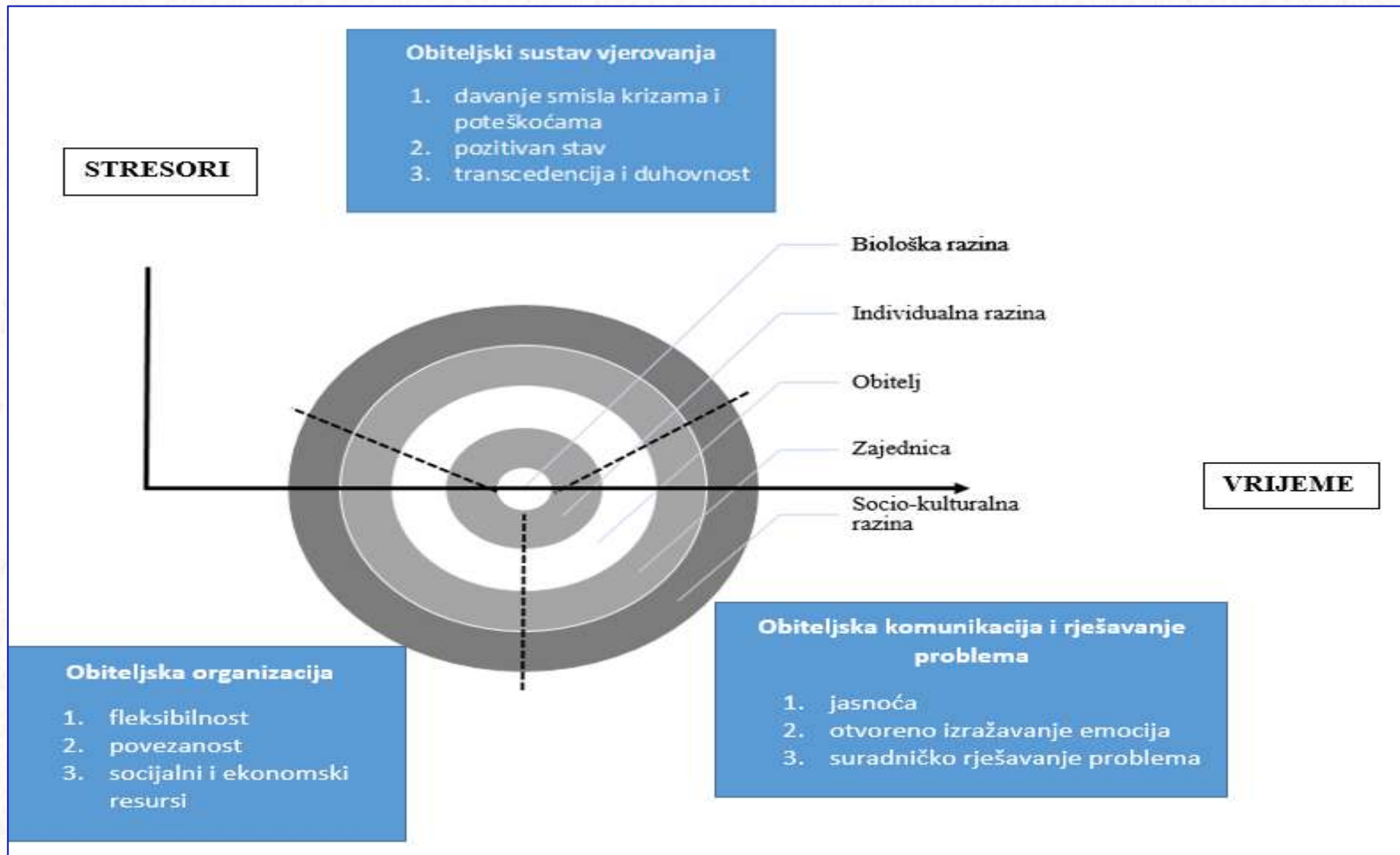
Centar za demokraciju i pravo: Miko Tripalo
Obitelji i socijalna država: Povodom 30. godišnjice prve UN-ove Međunarodne godine
obitelji (IYF+30)

Specifični izazovi obitelji u riziku

Gordana Berc i Kristina Urbanc
Studijski centar socijalnog rada
Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Teorija obiteljske otpornosti

- U vremenima krize, kada pojedinci doživljavaju veliki broj rizika, ljudi se oslanjaju na zaštitne procese, uključujući razne psihološke, socijalne i ekonomske resurse za suočavanje, prilagodbu, ili prevladati nedaće (Masten, 2018).
- **Međudjelovanje rizika i zaštite čimbenika** središnji je za koncept otpornosti, koji je definiran kao “kapacitet dinamičkog sustava da izdrži ili oporaviti se od značajnih izazova koji ugrožavaju njegovu stabilnost, održivost, odnosno razvoj” (Masten, 2011., str. 494).
- **Obiteljska otpornost** («*family resilience*») predstavlja **kapacitete** obitelji **za suočavanje** s izvorom stresa i za **povoljnu adaptaciju** na nastalu promjenu **otpornost je proces koji započinje u suočavanju s rizikom, a facilitiran je pomoću zaštitnih čimbenika, a završava dobrim ishodom** (Windle, 2011, Walsh, 2015, Duncan, Garrison, & Killian, 2021).
- Situacija u kojoj će obitelj iskusiti stečenu otpornost je ona u kojoj se obitelj suočava s izvorom stresa (Seccombe, 2000.).

Socijalni rizici – počeci 2000-ih

- **Novi socijalni rizici** nastaju kao posljedice nepovoljnih okolnosti socio-ekonomskih transformacija, a koje predstavljaju prijelaz na postindustrijsko društvo (Esping-Andersen, 2001.).
- **U nove socijalne rizike najčešće se ubrajaju** (Bonoli, 2005., 2006.; Esping-Andersen i sur., 2002.):
 - ✓ nedostatne radne kompetencije zbog promjene obrazaca ekonomije i rada,
 - ✓ ulazak žena na tržište rada i poteškoće u usklađivanju radnih i obiteljskih obaveza,
 - ✓ samohrano roditeljstvo,
 - ✓ potrebe skrbi za starijim ili nemoćnim osobama,
- Skupine izložene najvećem riziku su mladi, obitelji s malom djecom, žene, pojedinci s niskom razinom obrazovanja i NEET populacija, imigranti i drugi.
- Posljedice dugotrajnog utjecaja rizika: povećani rizik ulaska na rub siromaštva, porast negativnih implikacija na buduće životne šanse, teškoće u ulazu mladih na tržište rada i odgađanje osnivanje obitelji (prema Babić i Baturina, 2016.)

Novi socijalni rizici – 2020-ih

- ✓ skrb za starije osobe i kvaliteta njihovog života uslijed demografskih promjena, pružanje usluga dugotrajne i palijativne skrbi Soldo (2021).
- ✓ fenomen novog siromaštva koji se očituje u financijskoj neizvjesnosti te porastu nezaposlenosti srednjih slojeva društva,
- ✓ opadanje kvalitete roditeljstva zajedno s roditeljskim nadzorom i emocionalnom toplinom s posljedicomotežanog socio-emocionalnog funkcioniranje djeteta (Vinković, 2022)
- ✓ pandemija COVID-19 je uzrokovala probleme mentalnog zdravlja: tjeskoba, stres i depresija (Gayatri i Irawaty, 2022).
- ✓ narušene su dimenzije emocionalne dobrobiti, subjektivne dobrobiti djece te odnosa s roditeljima,
- ✓ 2020. godine gotovo 19 % manje sklopljenih brakova tijekom pandemije COVID-19 u odnosu na prethodnu godinu (DZS, 2020).
- ✓ majke i očevi koji su prijavili više društvenih stresora izjavili su da su bili manje angažirani sa svojom djecom i da su njihova djeca pokazivala više problema u ponašanju u usporedbi s vremenom prije pandemije. He, Cabrera, Renteria, Chen, Alonso, McDorman, Reich, 2021.).

Specifičnosti otpornosti orijentiranog pristupa u radu s obiteljima u odnosu na tradicionalni pristup (Simon, Murphy, Smith, 2005.)

TRADICIONALAN PRISTUP	ASPEKTI RADA S OBITELJI	OTPORNOSTI ORIJENTIRAN PRISTUP
Definirati i ispraviti obiteljsku disfunkcionalnost	<i>Smjer i svrha</i>	Prepoznavanje i korištenje obiteljskih resursa
Preduvjet za uspješan tretman	<i>Uloga dijagnostike</i>	Nepotrebno za uspješan tretman
Prikupiti podatke iz obiteljske prošlosti za definiranje njene diskunkcionalnosti	<i>Uloga procjenjivanja obitelji</i>	Prepoznati trenutne obiteljske potencijale, neotkrivene ili nekorištene snage i resurse
Problemi pokazuju koliko je obitelj disfunkcionalna (pr. obitelj je razvila patološke oblike funkcioniranja)	<i>Tumačenje obiteljskih problema</i>	Problemi pokazuju neuspješno korištenje vlastitih mogućnosti (pr. obitelj je zastala u svom funkcioniranju)
Obitelj je deficitna i zahtjeva stručnu pomoć i intervenciju	<i>Promatranje obitelji</i>	Obitelj je izvor resursa i sposobna je rukovoditi vlastitim resursima
Stručnjak	<i>Uloga pomagača</i>	Suradnik
Usmjeren prema obiteljskim slabostima i rizicima	<i>Jezik</i>	Usmjeren prema obiteljskoj otpornosti
Intervencije koje potiče stručnjak	<i>Izvor tretmana</i>	Intervencije se temelje na korištenju obiteljskih snaga i resursa otpornosti
Orijentiran prema problemu - patologijom vođeno pomaganje	<i>Obilježje tretmana</i>	Usmjeren prema mogućnostima, opcijama - resursima vođeno osnaživanje
Minimalno korištenje vanjskih izvora pomoći	<i>Korištenje vanjske podrške</i>	Slobodno korištenje vanjske podrške i resursa
Smanjiti obiteljsku disfunkcionalnost	<i>Poželjni ishodi</i>	Povećati obiteljsku otpornost

Izazov: (ne)spremnost za različitost i specifičnost problematike s kojom dolaze obitelji

- Suvremeni pristupi socijalnom radu s obitelji zastupaju **dijalog između stručnjaka i korisnika**, uključuju uspostavljanje i održavanje suradnog odnosa te stvaranje rješenja s obitelji kao sustavom i pojedinim njenim članovima (*tzv. Collaborative approach/concept, Kodele i Mešl, 2016.*).
- Za proces stvaranja rješenja potrebno je **vrijeme, potrebni su odgovarajući resursi i uvjeti rada koji čuvaju dignitet kako korisnika, tako i stručnjaka.**
- Mnogi stručnjaci u sustavu socijalne skrbi rade u uvjetima koji ne omogućavaju obiteljski pristup te su daleko ispod primjerenih standarda: **mali prostori za rad koje dijeli više stručnjaka, nemogućnost da u privatnosti obave razgovor s korisnikom, a ukoliko dolazi obitelj, često ih nemaju kuda smjestiti u prostoriju niti otići obitelji u obilazak**, pogotovo ako obitelj živi na udaljenijim, nepristupačnijim (ruralnim) područjima i sl.
- Rezultati istraživanja pokazuju da očekivana pomoć i podrška nadležnih državnih institucija ponekad izostaje, a u tim situacijama obitelji najčešće biraju nedjelotvorna ponašanja kao odgovore na neispunjena očekivanja (osjećaj bespomoćnosti, agresija i odustajanje) (Grčić i sur., 2021).

Izazov: promjena pomažućih paradigmi u pristupanju obiteljima nije popraćena zakonskim i organizacijskim promjenama

- U kontekstu obiteljskog života, prije svake važne odluke i promjene (kao što je, na primjer, brak, preseljenje, razvod, promjena posla, odlazak u mirovinu) nastojimo se osnažiti, ili barem o tome otvoriti dijalog i dobiti podršku nama bliskih, „značajnih drugih“ osoba, a to se odnosi i na korisnike.
- Mnogi naši korisnici nemaju u svojem okruženju (više) tih „značajnih drugih“ (na primjer, obitelji ili pojedinci koji su „previše“ različiti za sustave u kojima **mjerilo nije specifičnost potrebe obitelji ili pojedinca već postojeća i raspoloživa usluga u tromom i centraliziranim sustavima**: djeca iz skrbi, stare i nemoćne osobe koje žive same, žrtve nasilja, beskućnici, obitelji u riziku od siromaštva, romske obitelji, LGBTIQ+ obitelji, obitelji s osobama s invaliditetom, roditelji kao osobe s invaliditetom itd.
- U takvim slučajevima, kada bilo trajno, bilo privremeno u blizini nema „značajnih drugih“, stručnjaci preuzimaju **ulogu „značajnih trećih“**.
- Pri tome je važna pravodobnost i dostupnost pomažućih resursa jer **se mnogi korisnici, u trenutku kada dolaze u kontakt s tim „značajnim trećima“, već u velikoj mjeri osjećaju iscrpljenima, obespravljenima ili su pak ljutiti, žele „svoje pravo“, a simboličku prezentaciju životnih nedaća i nepravde za mnoge predstavljaju upravo stručnjaci kao predstavnici sustava.**

Ranjivost i moć u pomažućem odnosu

„Rekla mi je moja socijalna radnica da i ona ima ponekad teškoća kao roditelj, da je to normalno i da nije lako biti mama. Nisam nikada mislila da mi dvije imamo nešto zajedničko.”

- Budući da se pomažuci odnos ovdje **ne odvija u uvjetima ravnopravnosti položaja i moći**, ključan doživljaj članova obitelji (naročito onih obitelji koje, osim tzv. „uobičajenih” poteškoća imaju i obilježje „različitosti”) može biti psihička, naročito emocionalna, ranjivost.
- Ona proizlazi iz pozicije osobe koja izlaže svoju potrebu i treba stručnu pomoć.
- Da bi obitelji ili njeni članovi stekli pravo na pomoć, **nužno je otkrivanje** (što se događa iza zatvorenih vrata - teškoće, slabosti i ograničenja, obiteljske tajne, neučinkoviti obrasci ponašanja, transgeneracijski problemi npr. ovisnost, nasilje, siromaštvo...)
- Ranjivost obitelji u pomažućem odnosu **može biti povezana s novim iskustvom, promjenom i razvojem**, a naročito s izloženošću u toj situaciji, a **može se iskazivati kroz doživljaj nezaštićenosti, pritiska, tjeskobe**, a nerijetko se manifestira kao **ljutnja na sustav, stručnjaka, PU, OC, udomitelje...**
- Stoga u tim fazama procesa promjena u obiteljskim obrascima postoji **potreba za izraženijim, strukturiranim vođenjem od strane stručnjaka kako bi osigurao poželjne okolnosti za promjenu** (Thomas, 2010.).

Ranjivost u pomažućem odnosu – primjer (prilagođeno prema Čačinović Vogrinčić i sur., 2007)

Učiteljica je prijavila slučaj zlostavljanja dječaka (9) lokalnom PU (modrice, povlačenje, popuštanje u učenju, potištenost); roditelji niječu nasilno ponašanje; dječak u razgovoru s soc. radnicom kaže da ga otac često tuče; dječak je smješten u udomiteljsku obitelj; roditelji su upućeni na savjetovanje.

Na superviziji socijalni radnik iznosi kako je prošao prvi susret savjetovanja:

„Rekao sam im da nam je cilj ovog susreta upoznati se i dogovoriti o daljnjem radu, da im nudim savjetovanje. Nisu me doživjeli kao saveznika nego kao policajca koji ih je zaustavio radi prebrze vožnje i nepotrebno se miješa u njihov život. Otac je nijekao da tuče sina, bio je ljut i oboje su rekli da su došli jer su morali jer inače neće dobiti sina nazad. Majka je bila pasivna i djelovala nezainteresirano.

Intervencije soc. radnika – slušanje, davanje prostora očevoj ljutnji; naizmjenično zrcaljenje roditelja; iskazivanje da mu nije lako podnijeti njihovo nezadovoljstvo te da se nada da će se postepeno razviti kod njih osjećaj da su u istom čamcu i da zajedno veslaju istom cilju.

Primjer - nastavak

- **Verbalizacija soc. radnika:**
- *„To da ste pokazali nezadovoljstvo i prešutno neslaganje je važno, jer mi pokazuje gdje smo sada. No, za vaše sudjelovanje ubuduće to je premalo, ako ćemo samo iskazivati nezadovoljstvo i suzdržanost. Za sudjelovanje ćemo morati razviti nešto više, potrebno nam je da zajedno aktivno tražimo rješenja i postavimo ciljeve, bez toga ne možemo naprijed. Važno je hoćete li vi (ocu) naučiti svladavati vaše nasilno ponašanje te hoćete li vi (majci) naučiti bolje nego do sada zaštititi vašeg sina od nasilja.*
- *To je zahtjevan cilj i svi ćemo morati zasukati rukave. Samo tako ćemo moći raditi na tome da vam se sin vrati kući. I ja bih ih rado što da do toga što prije dođe.*
- *Stoga ćemo morati razgovarati veoma konkretno (ocu) gdje i kada se vi uspijevate obuzdati i umjesto ljutnjom reagirati na konstruktivniji način te kako vam to uspjeva; (majci) kako i kada ste mogli zaštititi sina od očeve ljutnje. Iz moje perspektive to bi bio naš zajednički cilj, da zajedno nađemo načine za drugačije ponašanje, tako da vaša obitelj postane sigurnija za vašeg sina i za sve vas.”*

Primjer - nastavak

- *„Rekao sam im da me nazovu najkasnije za tjedan dana te da na slijedećem susretu mogu konkretnije objasniti kako možemo raditi na pitanjima međusobnih odnosa i preuzimanja nadzora nad nasiljem. Nakon tog razgovora nisu bili spremni na suradnju. Dogovorili smo da ćemo imati još nekoliko susreta prije nego što roditelji donesu odluku hoće li moći sa mnom surađivati. Otac je nazvao ponovo točno nakon tjedan dana i dogovorio novi termin. Na 3. susretu smo mogli razgovarati o konkretnijoj situaciji kada je otac bio nasilan, a majka pasivna. Otac je puno moralizirao i isticao primjere iz svog djetinjstva; roditelji nisu bili spremni podijeliti što se događalo u obitelji”.*

Socijalni radnik je stalno iznova pojašnjavao okvir rada i svoju ulogu te je pokušao čim više smanjiti pritisak na roditelje preuzimajući dio odgovornosti za učinkovito sudjelovanje.

Tijekom rada došlo je do manjih promjena u željenom smjeru i rasvjetljavanju situacija sukoba...

Koliko sadašnji sustav socijalne skrbi ima kapaciteta za „obiteljski socijalni rad“

Osnaživanje ima za cilj **omogućiti ljudima da razumiju i učine nešto u vezi okolnostima koje utječu na njihove živote**. Odnosi se zapravo na podizanje kvalitete života pojedinca, obitelji ili zajednice proces kroz povećavanja osobne, interpersonalne ili političke moći (Gutiérrez, Parsons i Cox, 2003.).

Važno je da obitelj pri tome:

- Vidi sebe kao **važnog činitelja u pronalaženju rješenja poteškoće (sukoba, razvoda, dogovora o daljnjoj brizi o djeci i dr.)**
- **Prepozna u stručnjaku podršku za pokretanje konstruktivne promjene.**
- **Dobije bolji (meta) pogled na situaciju** (npr. sukob, nasilje, odnosno, pogled iz druge perspektive).
- Sve to sudionike pomažućeg odnosa **čini ranjivima ali ujedno i budnima za promjene** u odnosu čiji je **smisao poticanje osnaživanja te omogućavanje i olakšavanje promjene.**
- Neophodan uvjet za to je osiguranje **pravovremenih, kvalitetnih, besplatnih i regionalno dostupnih usluga obiteljima**
- **Važno: Pomažuci odnos kao sigurno mjesto za iskazivanje emocija za korisnike; za to je potreban prostor, vrijeme za proces, odgovarajući uvjeti rada, primjeren broj korisnika te profesionalna i organizacijska podrška stručnjacima.**

Hvala na pažnji!

kristina.urbanc@pravo.unizg.hr

gordana.berc@pravo.unizg.hr